

מבוא לפילוסופיה יהודית של ימי הביניים פרופ' שלום צדיק

שיעור 1: מהי פילוסופיה דתית?

רמב"ם, מורה נבוכים, מבוא

מטרתו הראשונה של ספר זה להסביר משמעויותיהם של שמות המופיעים בספרי הנבואה. חלק מן השמות האלה שמות משותפים, והסכלים פירשום באחת מן המשמעויות שעליהן נאמר שם משותף זה. חלק מהם שמות מושאלים, וגם אותם הם פירשו במשמעות הראשונה אשר ממנה נשאלו. חלק מהם מסופקים, ולפעמים ניתן לחשוב עליהם שהם נאמרים בהסכמה ולפעמים ניתן לחשוב שהם משותפים.

אין מטרתו של ספר זה להסביר את כולם לציבור הרחב, ולא למתחילים בעיון, ולא ללמד את מי שעדיין במדע התורה בלבד, דהיינו, בהלכה; שכן מטרת הספר הזה כולו, וכל מה שמסוגו היא חוכמת התורה לאמיתה. יתר על כן, מטרת הספר הזה להעיר לאדם דתי, אשר נקבעה בנפשו והושגה באמונתו אמיתת תורתנו, ואשר הוא שלם בדתו ובמידותיו, והוא עדיין במדעי הפילוסופים וידע את משמעויותיהם, והשכל האנושי משכו והביאו לתת לו את מקומו (הראוי לו), אך מנעוהו מכך פשטי התורה, ומה שהבין - או הוסבר לו - ממשמעויות אותם שמות משותפים או מושאלים או מסופקים, וכתוצאה מכך הוא נשאר נבוך ונדהם. או שילך בעקבות שכלו וישליך מעליו מה שידע מאותם שמות, בחושבו שהוא משליך מעליו את יסודות התורה, או שיישאר עם מה שהבין מהם ולא יימשך אחר שכלו, ונמצא שהוא פנה עורף לשכלו וסר ממנו ויהיה סבור עם זאת שהזיק לעצמו ופגם בדתו. הוא יישאר עם אותן אמונות מדומות, פוחד וחולה, ולעולם בכאב לב ומבוכה רבה.

ספר זה כולל מטרה שנייה, והיא לבאר משלים נסתרים מאוד המופיעים בספרי הנביאים מבלי שנאמר במפורש שהם משלים. אדרבה, לחסר-הדעת ולמי שדעתו מוסחת נראה שהם כפשוטם ואין להם משמעות נסתרת. כאשר מתבונן בהם היודע באמת ומפרש אותם כפשוטם, נבוך אף הוא מבוכה רבה. אך כאשר נבאר לו את המשל הזה או נעמיד אותו על היותו משל, הוא ימצא את הדרך הנכונה ויחלץ מאותה מבוכה. לכן קראתי ספר זה בשם "מורה נבוכים".

שיעור 2: רבי סעדיה גאון – בין פילוסופיה להתנלות

הרב סעדיה גאון, 'הנבחר באמונות ודעות', מבוא

ואם יאמר אומר איך נשים עלינו לדין העיון בידיעות ודקדוקים עד אשר נאמין אותם כפי מה שיתבררו במלאכת השיעור ויתישבו, והעם מרחיקים המלאכה הזאת עד שהם אומרים שהעיון בה מביא הכפירה ומביא אל האפיקורסות? נאמר כי זה אינו אלא אצל עמי הארץ שבהם, כאשר סוברים עמי הארץ שבעיר הזאת כי כל מי שהוא הולך אל ארץ הודו יעשיר. וכמו שנאמר על עמי הארץ שבעירנו שהם סוברים שדבר שהוא דומה לתנין בולע הירח ונקדר. וכאשר אומרים על קצת עמי הארץ שבערב שהם סוברים שמי שמת מהם ולא ישחטו גמלו על קברו יביאוהו ליום הדין רגל [...]

אבל מנעו שנעזוב ספרי הנביאים לצד ושנסמך על מה שיצא לכל אחד ואחד בעדת עצמו בהעלותו על דעתו התחלות הזמן והמקום, כי כל המעיין מן הצד הזה אפשר שימצא ואפשר שיטעה, ועד שימצא יהיה בלא דת, ואם ימצא הדת ויחזיק בה לא יבטח מהעתקתו ממנה בספק שיעמוד לפניו יפסיד עליו אמונתו, ואנחנו כלנו מסכימים שהעושה זה חוטא, אם הוא בעל עיון, אבל אנחנו קהל בני ישראל חוקרים ומעיינים על דרך זולת זו, שהוא מה שאני עתיד לזכרו ולבאר בע"ה: דע! אלהים יישירך האיש המעיין בספר הזה, כי אנחנו חוקרים ומעיינים בעניני תורתנו בשני ענינים. האחד מהם שיתברר אצלנו בפעל מה שידענו מנביאי האלהים במדע, והשני שנשיב על כל מי שטוען עלינו בדבר מדברי תורתנו;

ועל הדרך הזה ירחמך האל, נעיין ונחקור להוציא אל מה שהודיענו אלהינו במדע ובהכרח, ויסמך לשער הזה שער שאנו צריכים לו ונאמר כשיהיו דברי התורות מתקיימות בחקירה ובעיון הברור כאשר הגיד לנו אלהינו, מה אופני החכמה שהודיענו אותם מדרך הנבואה והעמיד עליהם מופתים ואותות הנראות לא המושכלות? אחר כך אשיב בעזרת האל התשובה השלמה. ונאמר מפני שידע בחכמתו כי המבוקשים המוצאים במלאכת העיון לא ישלמו כי אם במדה מהזמן, כי אם ימחה אותנו בידיעת תורתו עליה, נעמוד זמן בלא תורה עד שתשלם המלאכה ויתום העסק בה. ושם רבים ממנו לא תשלם בו המלאכה בעבור חסרון שיש בו, או שלא ישלם לו להתעסק בה בעבור שיקוץ בה, או מפני שהספקות שולטים עליו ומבלבלים אותו [...]

שיעור 3: הכוזרי – הפרכת הפילוסוף

ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר א, סימנים א-ד

אמרו כי כאשר ראה מלך כוזר בחלומו כי כונתו רצויה אצל הבורא אבל מעשהו אינו נרצה וצוהו בחלום לבקש המעשה הנרצה אצל הבורא, שאל פילוסוף אחד על אמונתו. ואמר לו הפילוסוף: אין אצל הבורא לא רצון ולא שנאה כי הוא נעלה מכל החפצים ומכל הפונות, כי הפונה מורה על חסרון המכון וכי השלמת פונתו שלמות לו ובעוד שלא תשלם הוא חסר, וכן הוא נעלה אצל הפילוסופים מדיעת חלקי הדברים מפני שהם משתנים עם העתים ואין בידיעת הבורא שנוי [...]

וכאשר תהיה על התכונה הזאת מן האמונה אל תחוש על איזה תורה תהיה ובאיזה דת ובאיזה מעשה ובאיזה דבור ובאיזה לשון אתה מרום, או בדה לעצמך דת לענין הכניעה, ולרומם ולשבח ולהנהיג מדותיה ובייתה ואנשי מדינתה, אם הם סומכים עליה, או קח לה לדת הנמוסים השכליים אשר חברו הפילוסופים, ושם מגמתה וכונתה זה נפש. וכללו של דבר – בקש זה הלב באיזה אופן שיתכן לה אחרי אשר תבין כללי החכמות על אמתתם. ואז תגיע אל בקשתה רצוני לומר: ההדבק ברוחני, רצוני לומר – השכל הפועל. ואפשר שיבא אותה ויודיעה העתידות בחלומות אמתיים ומראות נאמנות.

אמר הכוזרי: רואה אני דבריה מספיקים, אך אינם מפיקים לשאלתי, מפני שאני יודע בעצמי כי נפשי זכה ומעשי ישרים לרצון הבורא, ועם כל זה היתה תשובתי כי המעשה הזה איננו נרצה, אף על פי שהפונה רצויה, ואין ספק שיש מעשה שהוא נרצה בעצמותו לא כפי המחשבות. ואם איננו כן, מה לאדם ולישמעאל שחלקו הישוב נלחמים זה בזה, וכל אחד מהם זכה נפשו וכונתו לאלהים ונבדל ונפרש וצם ומתפלל והולך, ומגמתו להרג את חברו, והוא מאמין שהריגתו צדקה גדולה וקורבה אל הבורא יתברך, ונלחמים זה בזה, וכל אחד מאמין כי הליכתו אל גן עדן, והאמן לשניהם זה דבר שלא יתכן אצל השכל.

אמר הפילוסוף: "אין בדת הפילוסופים הריגת אחד מאלו מפני שמגמתם השכל".

אמר הכוזרי: ואיזה דבר שהוא נוטה מן האמת אצל הפילוסופים גדול מאמונתם שהעולם חדש, ושהוא נברא בששת ימים, ושהספה הראשונה מדברת עם אחד מבני אדם, עם הרוממות שמרוממים אותו הפילוסופים מדיעת החלקיות.

ועם זה היה ראוי כפי מעשה הפילוסופים וחקמתם ואמתתם והשתדלותם, שתהיה הנבואה ידועה בהם ונמצאת ביניהם, מפני הדבקים ברוחניות, ושיספר עליהם נפלאות ונוראות וכבוד וגדלה. ואנחנו רואים החלומות הנאמנים למי שלא התעסק בחכמה ולא בזכוף נפשו, ונמצא הפך זה במי שטרח בה. וזה מורה כי יש לדבר האלהי ולנפשות סוד אחר וזולת מה שזכרת, אתה הפילוסוף.

שיעור 4: הכוזרי: היום העל טבעי,

תשובה לנוצרי ומשל הרוקה

ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר א, סימן ה

אמר הכוזרי: אין בכאן מקום לסברא, אף הסברא מרחקת רב הדברים האלה. אף כאשר תתאמת הראיה והנפיון, עד שיאמין בו כל הלב ולא ימצא דרך אחרת להאמין בזולת מה שנתברר אצלו, יתחכם להקשה וינהלה לאט עד שיקרב הרחוק ההוא, כאשר יעשו הטבעיים בכחות המפלאים אשר הם רואים, שאם יספר להם עליהם מבלי ראותם, מכחישים אותם, וכאשר רואים אותם, מתחכמים ושמים להם סבות מן הפוכים והרוחניות ולא ידחו הראות. אבל אני אינני מוצא דעתי נוחה לקבל הדברים האלה מפני שהם חדשים לי ולא גדלתי עליהם, וחובה עלי לחקור בשלמות.

ריה"ל, ספר הכוזרי, מאמר א, סימנים עח-עט

אמר הכוזרי: ואיך יהיה שרש האמונה הוא שרש המרי.

אמר החבר: פן, כי הדברים אשר יכינו לקבל הרשמים ההם האלהיים אינם ביכלת אדם ולא יוכלו לשער כמותם ואיכותם, ואם ידעו עצמם לא ידעו זמניהם ומקומותם וחבורם והזמון להם, צריך בזה אל ידיעה שלמה מפרשת תכלית הבאור מאת האלהים. ומי שהגיעו הדבר הזה וקיים אותו על גבוליו ותנאיו בלב שלם, הוא המאמין. ומי שהשתדל לתקן הדברים לקבל הענין שהוא במקור וסברות והקשות ממה שימצא בספרי החוזים, הורדת הרוחניות ועשית הטלסמאות, הוא הממרה, כי הוא מקריב הקרבנות ומקטיר הקטורות מהקשה וסברא, ואיננו יודע אמתת מה שראוי וכמה, ואיך ובאיזה מקום, ובאיזה עת ומי מבני אדם, ואיך ראוי להתעסק בענין ההוא וענינים רבים ספורם יאריך. והיה כפסיל, אשר נכנס באוצר רופא מפרסם כי רפואותיו מועילות והרופא איננו בו, ובני אדם היו מכונים אל האוצר ההוא לבקש התועלת, והפסיל ההוא היה נותן להם מן הפלים ההם והוא לא היה מכיר הרפואות, ולא כמה ראוי להשקות מכל רפואה לכל איש ואיש, והמית ברפואות ההם אשר היו מועילות להם, ואם יזדמן שיקבל תועלת אחד מהם בכלי מן הפלים ההם יטו בני אדם אליו ויאמרו כי הוא המועיל, עד אשר יטעם או יראו לזולתו תועלת במקרה יטו אליו ולא ידעו כי המועיל בעצמותו אמנם הוא עצת הרופא ההוא החכם אשר חבר הרפואות ההם והיה משקה אותם פראוי והיה מצוה החולה שיזמן מה שצריך לכל רפואה ורפואה ממאכל ומשקה ותנועה ומנוחה ושנה וקיצה ואויר ומשכב וזולתם. ועל הדרך הזה היו בני אדם קדם משה, וזולתי מעט מזער, נפתים בגמוסי הכוכבים והטבעים ונעתקים מגמוס אל גמוס ומאלוה אל אלוה, ואפשר שמחזיקים ברבים מהם ושוכחים מנהיגם ומנהלם, ומשימם סבה לתועלות, והם בעצמם סבה לנזקים, כפי ההכנה והזמון. אבל המועיל בעצמו הוא הענין האלהי, והמוזיק בעצמו הוא העדרו.

שיעור 5: 'משנה תורה' לרמב"ם –

החובה לעסוק בתורה

רמב"ם, משנה תורה, הלכות יסודי התורה, פרק א, הלכות א-ד

יסוד היסודות ועמוד החכמות, לידע שיש שם מצוי ראשון. והוא ממציא כל הנמצא; וכל הנמצאים מן שמיים וארץ ומה ביניהם, לא נמצאו אלא מאמיתת הימצאו. ואם יעלה על הדעת שהוא אינו מצוי, אין דבר אחר יכול להימצאות. ואם יעלה על הדעת שאין כל הנמצאים מלבדו מצויים, הוא לבדו יהיה מצוי ולא ייבטל הוא לביטולם: שכל הנמצאים צריכין לו; והוא ברוך הוא אינו צריך להם, ולא לאחד מהם.

לפיכך אין אמיתתו כאמיתת אחד מהם. הוא שהנביא אומר "וה' אלוהים אמת" (ירמיהו י, י) --הוא לבדו האמת, ואין לאחר אמת כאמיתו. והוא שהתורה אומרת "אין עוד, מלבדו" (דברים ה, לה), כלומר אין שם מצוי אמת מלבדו כמותו.

המצוי הזה--הוא אלוה העולם, אדון כל הארץ. והוא המנהיג הגלגל בכוח שאין לו קץ ותכלית, בכוח שאין לו הפסק, שהגלגל סובב תמיד, ואי אפשר שיסוב בלא מסבב; והוא ברוך הוא המסבב אותו, בלא יד ולא גוף.

וידיעת דבר זה מצות עשה, שנאמר "אנוכי ה' אלוהיך" (שמות כ, ב; דברים ה, ו). וכל המעלה על דעתו שיש שם אלוה אחר, חוץ מזה--עובר בלא תעשה, שנאמר "לא יהיה לך אלוהים אחרים, על פניי" (שמות כ, ב; דברים ה, ו); וכפר בעיקר, שזה הוא העיקר הגדול שהכול תלוי בו.

שיעור 6: קריאות שונות במורה נבוכים

רמב"ם, מורה נבוכים, צוואת הספר

אם ברצונך להשיג את כל אשר בו באופן שלא יישמט ממך דבר ממנו, פרש את פרקיו זה לפי זה. ותהי מטרתך לא רק להבין כל פרק בכללות משמעותו, אלא גם לתפוש כל ביטוי המופיע בו תוך כדי הדברים, גם אם אין ביטוי זה שייך למטרת אותו פרק. שכן בספר זה אין הדברים אמורים בצורה מקרית אלא בדיוק רב, בקפדנות מופלגת וזהירות מפני פגימה בהבהרת בעיות סבוכות. לא נאמר בו שום דבר שלא במקומו אלא להבהרת משהו במקומו. לכן אל תמשיך את דברי בדמיונות-השווא שלך פן תפגע בי ולא תועיל לעצמך. אלא ראוי לך שתלמד את כל הראוי ללמוד, ותסתכל בספרי זה תמיד, כי הוא יסביר לך את רוב המקומות הקשים בתורה הקשים לכל בר-דעת. אני משיב באלהים יתעלה את כל מי שיקרא בספרי זה שלא יבאר דבר ממנו, אפילו לא מלה אחת, ולא יסביר ממנו לזולתו אלא מה שהוא ברור ומבואר בדברי חכמי תורתנו המפורסמים שקדמו לי; ואילו דברים שהוא מבין בספרי, וזולתי מחכמינו המפורסמים לא אמרום, אל יסביר, ואל יתפרץ להשיב, שהרי ייתכן שמה שהבין מדברי שונה ממה שהתכוונתי אליו והוא יזיק לי כגמול על כוונתי להועיל לו ויהיה משלם רעה תחת טובה.

אלא, יסתכל-נא בספרי כל מי שהוא נפל בידו, והיה אם ירוה את צימאנו אפילו בדבר כלשהו מכל מה שקשה, יודה לאל ודיו במה שהבין. ואם לא ימצא בו דבר המועיל לו כלל, יחשוב כאילו הספר לא חובר. אם יראה לו בו פגם לפי סברתו, יפרשנו וידין לכף זכות אפילו בפירוש דחוק ביותר כפי שנצטוונו לגבי המונינו, כל שכן לגבי חכמינו ונושאי תורתנו המתאמצים ללמדנו את האמת לפי השגתם. יודע אני שפל איש מתחיל, אשר לא למד דבר מן העיון, יפיק תועלת מכמה מפרקי ספר זה, ואילו האיש השלם, בן-תורה - וכפי שאמרתי, נבון - יפיק תועלת מכל פרקיו, ומה רבה תהיה שמחתו בו וכמה יערב לאוזנו!

ואילו המבולבלים אשר מוחותיהם לוכלכו בדעות שאינן נכונות ובדרכים מסלפות, וחושבים את אלה לחוכמות אמיתיות, וטוענים שהם אנשי עיון, שעה שאין להם ידיעה כלל בדבר הנקרא חוכמה באמת - הללו יירתעו מפרקים רבים בספר. ומה מאוד יקשו עליהם, מכיוון שהם לא ישיגו בהם משמעות כלל ומכיוון שמתוכם יתברר שפסולים המטבעות המזויפים שבידם שהם אוצרים ורכושם השמור עמם לעתות מצוקה. והאל יתעלה יודע שתמיד יראתי מאוד מאוד מלכתוב את הדברים שברצוני לכתוב בספר זה, מכיוון שהם דברי סתר שלא נכתב עליהם ספר באומה בימי הגלות האלה, אשר מה שנכתב בהם נמצא בידינו וכיצד אחדש אני חידוש ואתוב עליהם? אלא שהסתמכתי על שתי הנחות: האחת מה שאמרו (חז"ל) על מעין עניין זה: עת לעשות לה' [הפרו תורתך] (תהלים קי"ט, 621). השנייה מה שאמרו: וכל מעשיך יהיו לשם שמים. על שתי הנחות האלה הסתמכתי במה שכתבתי בחלק מפרקי הספר הזה.

בסיכומי של דבר, אני האיש אשר בהציק לו עניין וצרה לו הדרך, ולא ימצא תחבולה ללמד אמת שיש עליה הוכחה מופתית, אלא בכך שיעשה את המתאים לאיש אחד מעולה ואינו מתאים לעשרת אלפים בורים - הריני מעדיף לאמר זאת לו לבדו ואיני שועה אל הגנאי של אותו עם רב, ואשים לבי לחלץ אותו יחיד מעולה מן הסבך שנסתבך בו, ואדריכנו ממבוכתו עד שיגיע לשלמות וירווח לו.

רמב"ם, מורה נבוכים, הקדמה

סתירה או ניגוד הנמצאים בספר מן הספרים או בחיבור מן החיבורים, סיבתם אחת משבע סיבות
[...]

הסיבה השביעית היא הכרח לדון בדברים עמוקים מאוד אשר יש להסתיר חלק מענייניהם ולגלות חלק. לפעמים יש הכרח, על סמך אמירה מסוימת, לדון בעניינים אלה בדרך של קביעת הנחה מוקדמת כלשהי, ובמקום אחר יש הכרח לדון בהם בדרך של קביעת הנחה מוקדמת סותרת לזו. ראוי שההמון לא ירגיש בשום אופן בנקודת הסתירה ביניהם. יש שהמחבר נוקט בכל תחבולה כדי להסתיר זאת.

שיעור 7: דעות נכונות ושגויות בתורה, לפי הרמב"ם

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג פרק כז

כוונת כל התורה שני דברים, והם תקינות הנפש ותקינות הגוף. תקינות הנפש תהיה בכך שתושגנה להמון דעות נכונות כפי יכולתם. לכן יהיה חלקן במפורש וחלקן במשל, כי אין בטבעם של המון עמי הארץ שתהיה להם יכולת מספקת להשיג דבר זה כפי שהוא. תקינות הגוף תהיה בתקינות מצבי חייהם אלה עם אלה. עניין זה ישלם בשני דברים: אחד מהם, שיבוטל העֶשֶׂק שהם עושקים זה את זה, והוא שלא יותר לכל איש מן האנשים לעשות מה שהוא רוצה ומה שיש לאל ידו לעשות, אלא יכפוהו לעשות מה שמועיל לכול; והשני, שיקנו לכל איש מידות המועילות בחיי היחיד, כדי שהמדינה תהיה הרמונית.

דע שמשתי המטרות האלה אחת נכבדה יותר, בלי ספק, והיא תקינות הנפש, כלומר, מתן הדעות הנכונות. המטרה השנייה, תקינות הגוף, קודמת בטבע ובזמן, והיא הנהגת המדינה ותקינות מצבי כל תושביה במידת היכולת. מטרה שנייה זאת היא המודגשת יותר, והיא אשר הפליגו לפרטה ולפרט את כל פרטיה, כי הכוונה הראשונה אינה מושגת אלא לאחר שמושגת זאת השנייה [...]

רמב"ם, מורה נבוכים, חלק ג פרק כח

מן הדברים שחייב אתה לשים לבך אליהם הוא שתדע שהתורה ציינה את תכליתן של הדעות הנכונות, אשר בהן מושגת השלמות האחרונה, וקראה להאמין בהן בצורה כוללת. והן מציאות האל יתעלה, ייחודו, ידיעתו, יכולתו, רצונו וקדמותו. אלה כולן תכליות אחרונות אשר אינן מתבררות בפירוט ובאופן מוגדר אלא לאחר הכרת דעות רבות. כן גם קוראת התורה אל אמונות מסוימות שהאמונה בהן הכרחית לשם תקינות המצבים המדיניים, כגון שאנו מאמינים שהוא יתעלה יחיד אפו על מי שהמרה את פיו, ולכן חייבים לפחד, לירא ולהיזהר מן העבירה [...]

הבן את מה שאמרנו בדבר האמונות, שיש שהכוונה היא אך ורק שהמצנה תביא לידי אמונה נכונה, כמו האמונה בייחוד, בקדמות האל ובכך שהוא אינו גוף. ויש שאותה אמונה הכרחית להרחקת העֶשֶׂק ההדדי או להקניית מידות טובות, כגון האמונה שהאל יכעס מאוד על מי שעשק, כמו שאמר: וחרה אפי והרגתי [אתכם בחרב]. והיו נשיכם אלמנות ובניכם [יתמים] (שמות כב, 23), וכגון האמונה שהוא יתעלה נענה מייד לשוועת העשוק או המרומה: והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנן אני (שמות כב, 26).

שיעור 8: רבי חסדאי קרשקש וביקורת הרמב"ם –

האם יש מצווה להאמין?

רבי חסדאי קרשקש, אור השם, הצעה

יסוד האמונות ושרש ההתחלות אשר יישירו אל ידיעת האמת בפנות התורה [האלהית] הוא האמונה במציאות האל יתברך ולהיות הכוונה בחלק הזה (אמונות) [אמות] פנות ודעות תורת האל יתברך וראוי שנחקור בשרש הזה ואופן עמידתינו עליו. ואולם היות שרש התחלות התורה (האל יתברך) [האלהי] הוא האמונה במציאות האל יתברך הוא מבואר בעצמו להיות התורה מסודדת ומצווה ממסדר ומצווה. ואין ענין להיות האל יתברך זולת היות המסדר והמצווה האל ית' ולזה טעה טעות מפורסם מי שמנה במצות עשה להאמין מציאות האל יתברך וזה כי המצווה [מן] המצטרף ולא יצוייר מצווה בזולת מצווה ידוע. ולזה באשר נטה אמונת מציאות האל יתברך מצווה כבר נניח אמונת מציאות האל יתברך קודמת בידיעה לאמונת מציאות האל ואם נניח גם כן אמונת מציאות האל הקודמת מצווה יתחייב גם כן אמונת מציאות האל קודמת וכן לבלתי תכלית ויתחייב שתהיה אמונת מציאות האל מצות בלתי בעל תכלית וכל זה בתכלית הבטול ולזה הוא מבואר שאין ראוי למנות אמונת מציאות האל במצות עשה. וכבר יראה מפנים וזה שכבר יראה מהוראת שם המצווה וגדרה שלא תפול אלא בדברים שיש לרצון ולבחירה מבוא בהם. אמנם אם האמונת במציאות האל היא מהדברים שאין לבחירה ורצון מבוא בהם יתחייב שלא תפול הוראת שם המצווה בה וזה ממה שנחקור בו ממה שיבא בגזירת הצור ואיך שיהיה למה שהוא מבואר היות האמונה הזאת שרש והתחלה לכל המצות אם נמנה אותה במצווה יתחייב שתהיה התחלה לעצמה וזה בתכלית הבטול.

שיעור 9: עדיפה אהבת האל מאמונה נכונה

רבי חסדאי קרשקש, אור השם, מאמר ב כלל ה, פרקים ה-ו

הפרק ה' נתוספת באור הדעת הזה בהתר הספק העצום הזה אשר לא סדו הקודמים להסתפק עליו [...]

וזה שכב' יתבאר ממה שיבא' בגזיר' הצור בכלל הו' אם מצד העיון ואם מצד הכתובי' מסכים עם מאמרי רז"ל במקומות מתחלפים שהתכלית הנכסף בעבודות ובפועולות הטוב הוא החשק והשמחה בהם שאיננו דבר זולת ערבות הרצון לפעול הטוב. וזה לפי שהוא יתברך בתכלית האהבה והערבות להשפיע לפעול הטוב. והיה הקשר והדבקות אם כן ללכת בדרכיו כפי מה שאיפשר ולזה כאשר היה החפץ והערבות הזה בנפש היה פעל נפשי אשר באמצעיתו יהיה הדבקות והפרוד. ולזה היה ראוי שימשך ממנו הגמול והעונש כהמשך המסובב מן הסבה. וכאשר נעדרה הנפש מן החפץ הזה כמו שיהיה אדם מרגיש אונס והכרח בפעולותיו הנה הפעל ההוא לא יפעלהו הנפש ולא יתחייב ממנו דבקות ופרוד למה שהיה הפעל מופשט מרצון נפשי ולזה לא היה ראוי לגמול ועונש כלל. ויתישב גם כן ההבדל הזה. אבל כשיתישב ההבדל הזה איך יתישב הגמול והעונש באמונה וזה כי ייעודי הגמול והעונש בהם אי איפשר שימשיכו הרצון והבחירה על האמונות ושיהיו סבות מניעות להם אחר שהונח שהאדם על האמונות בלתי בחיריי ואין לרצון שום מבוא עליהם. וכבר נתפתו קצת חכמינו כפי מה שיראה בכח דבריהם שהגמול על האמונות לא יכול בחק היושר והעול למה שהגמול טבעיי ונמשך בחיוב למושכל כאלו תאמר שנפש האדם כאשר נתישבה באמתות האמונות והם אצלו מושכלות כאשר הם חוץ לנפש כבר תתעצם בהם הנפש ותשאר נצחית והוא הגמול האחרון לאדם.

שיעור 10: שפינוזה וסופה של הפילוסופיה היהודית

בתחילת העת החדשה

ברוך שפינוזה, מאמר תיאולוגי-מדיני, פרק 7

אך נחזור אל דעת הרמב"ם ונבחון אותה ביתר דיוק. ראשית, הוא מניח כי הנביאים מסכימים ביניהם בכל, ושהם היו פילוסופים ותיאולוגים מעולים, שכן הוא מחליט כי הם הסיקו את מסקנותיהם מאמיתת הדברים; אבל בפרק ב הראיתי שהדבר הוא מוטעה. ועוד הוא מניח, כי מובן המקרא אינו עשוי להיות מוכח מן המקרא גופו; שהרי אמיתת הדברים אינה מוכחת מן המקרא גופו (לפי שאינו מביא שום הוכחות ואת הדברים שעליהם הוא מדבר אינו מלמד על פי הגדרותיהם וסיבותיהם הראשונות); על-כן אי אפשר, לפי דעת הרמב"ם, להוכיח את מובנו האמיתי של המקרא מן המקרא גופו, ולפיכך אף אין לבקשו במקרא. ברם, אף זאת דעה מוטעית, כפי שמסתבר מן הפרק הזה; שהרי הראינו בנימוקים ובדוגמאות, כי המובן של המקרא מוכח מן המקרא גופו בלבד, ויש לבקשו במקרא גופו בלבד, אפילו בשעה שהוא מדבר על עניינים הידועים על פי האור הטבעי. ולסוף הוא מניח, שמותר לנו לבאר ולעקם את לשון הכתוב לפי דעותינו הקדומות, ולהכחיש את הפשט ולשנותו בכל צורה שתראה לנו, אפילו הוא ברור ומפורש ביותר. רשות זו, לא זו בלבד שהיא סותרת מן הקצה אל הקצה את מה שהוכחנו בפרק הזה ובאחרים, אלא שאין לך אדם שלא יראה כי היא מופרזת ושרירותית. אבל נניח שיש לו כאותה החירות הגדולה, מה יועיל בכך ממש לא כלום. כי דברים שאינם בני-הוכחה, והם רובו של המקרא, אין בידינו לא לחוקרם בדרך זו ולא לבארם ואף לא לפרשם לפי קנה-מידה זה ולעומת זאת, אם ננהג במיתודה שלנו, נוכל לבאר דברים הרבה מאד ממין זה וגם לדון בהם בבטחה, כפי שכבר הראינו גם להלכה וגם למעשה; ואילו הדברים שהם מטבעם בני-תפיסה, מובנם ניתן להפיק בנקל וגם זאת כבר הראינו מהקשר המאמרים בלבד. הלכך ברור שהמיתודה הזאת [של הרמב"ם] היא ללא הועיל. נוסף לזאת, היא שוללת לחלוטין את כל הודאות לגבי מובן הכתובים, העשויה לבוא לו להמון-העם מן הקריאה התמימה ולכל הנוהגים מיתודה אחרת. לפיכך אנו מפריכים את דעתו זו של הרמב"ם כדעה מזיקה, חסרת-תועלת, ובטלה.